

Σ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΣ

ΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ «ΕΠΑΡΧΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ»

Το *Επαρχικόν Βιβλίον* (εφεξής: ΕΒ) υπήρξε ένα μεγάλο νομοθέτημα¹, με το οποίο επιδιώχθηκε η εξάλειψη του αθέμιτου ανταγωνισμού ανάμεσα στους επαγγελματίες (με την οριοθέτηση των δραστηριοτήτων του καθενός κατά κατηγορίες) και ο περιορισμός της εκμεταλλεύσεως, όχι όμως, όπως συνάγεται από τη μελέτη των επιμέρους ρυθμίσεων, υπό την έννοια της προστασίας των καταναλωτών (με το περιεχόμενο που της προσδίδεται σήμερα), αλλά της εξασφάλισης αδιατάρακτων οικονομικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων επαγγελματικών κλάδων². Συγχρόνως όμως ήταν το ΕΒ ένα κείμενο με έντονη ποινική φυσιογνωμία, γιατί δεν υπάρχει σχεδόν παράγραφός του, η οποία να μην προβλέπει ποινικές κυρώσεις για την περίπτωση της παραβάσεώς της. Ως προς το ποινικό μέρος του εμφανίζει το ΕΒ πολλά προβλήματα και η ειδικότερη έρευνα του μέρους αυτού προκαλεί εύλογο ενδιαφέρον³.

---

1. Ως προς τη νομική φύση του ΕΒ, η κρατούσα γνώμη δέχεται ότι ήταν νομοθέτημα που δημοσιεύθηκε τον τελευταίο χρόνο της βασιλείας του Λέοντος ΣΤ', δηλαδή το 911/912. Βλ. ειδικότερα J. Koder, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen [CFHB XXXIII]*, Βιέννη 1991, 31 κ.ε, που τοποθετεί το χρονικό διάστημα της δημοσίευσής μεταξύ Σεπτεμβρίου 911 και Μαΐου 912. Παράλληλα ωστόσο υποστηρίζονται και άλλες απόψεις. Κατά μία από αυτές αποτέλεσε το ΕΒ όχι νομοθέτημα, αλλά σχέδιο νομοθετήματος. Βλ. A. Schminck, *Novellae extravagantes Leons VI., Subseciva Groningana 4 (1990) (= Novella Constitutio. Studies in Honour of N. van der Wal)* 195-209 (εδώ 207 επ.). Κατ' άλλη πάλι ήταν ιδιωτική συλλογή διαφόρων συγγραμμάτων κανονισμών και προοριζόταν ίσως να χρησιμεύσει ως διδακτικό εγχειρίδιο για τον Κωνσταντίνο Ζ'. Βλ. P. Speck, (Erlassenes) Gesetz oder ein weiteres Schulbuch? Überlegungen zur Entstehung des Eparchenbuchs, *Varia III [Ποικίλα Βυζαντινά, 11]* (Βόνην 1991), 293-306. Ανεξάρτητα όμως από την ύπαρξη διαφοροποιημένων απόψεων ως προς τη φύση του, όλοι συμφωνούν ότι το κείμενο του ΕΒ προήλθε από τον Έπαρχο της Πόλεως Φιλόθεο, γνωστό και ως συντάκτη του *Κλητορολογίου*.

2. Βλ. P. E. Pieler, *Byzantinische Rechtsliteratur* στον H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, τ. II, Μόναχο 1978, 471 (= σ. 367 της ελληνικής μεταφράσεως από τους Ελευθερία Παπαγιάννη - Σπ. Τρωιάνο: H. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία*, τ. Γ', Αθήνα 1994). Πρβλ. από οικονομική άποψη και τις παρατηρήσεις του G. Mickwitz, *Die Kartellfunktionen der Zünfte und ihre Bedeutung bei der Entstehung des Zunftwesens*, Helsingfors 1936 (ανατύπ. Άμστερνταμ 1968), σ. 206 επ.

3. Βλ. γενικώς J. Koder, *Delikt und Strafe im Eparchenbuch. Aspekte des mittelalterlichen Korporationswesens in Konstantinopel*, *JÖB* 41 (1991), 113-129.

Οι προβλεπόμενες ποινές αυτές καθ' εαυτές δεν δημιουργούν ιδιαίτερα προβλήματα και είναι όλες σχεδόν γνωστές από την ποινική νομοθεσία της ίδιας περιόδου. Κάποιες εξαιρέσεις, ποινές δηλαδή που εμφανίζονται μόνο στο ΕΒ, όπως ο αποκλεισμός από το *σύστημα*, δικαιολογούνται από τη φύση του ΕΒ ως ενός *κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας*. Προβλήματα, αντιθέτως, δημιουργούν ο συνδυασμός των ποινών μεταξύ τους και ο συσχετισμός των επιμέρους ποινών με τις πράξεις, για τις οποίες προβλέπονται⁴.

Οι πράξεις που επισύρουν ποινές μπορεί να διακριθούν σε δύο κατηγορίες: είτε είναι, δηλαδή, αδικήματα προβλεπόμενα από τη γενική νομοθεσία, είτε πρόκειται για πράξεις που εγκληματοποιούνται με το ΕΒ, επειδή αφορούν τις έννομες σχέσεις που ρυθμίζονται από αυτό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η *εισπύδηση* στο ζωτικό χώρο άλλου επαγγελματικού κλάδου⁵.

Το ΕΒ διακρίνεται για τον τρόπο, με τον οποίο γίνεται η πρόβλεψη των ποινών. Στις πιο πολλές περιπτώσεις βεβαίως προβλέπεται η επιβολή μίας ή, συνήθως, περισσότερων σωρευτικώς απειλούμενων ποινών. Πολύ συχνά όμως (19 φορές)⁶ ο προσδιορισμός της επιβλητέας ποινής συντελείται με αναφορά στην ποινή που προβλέπει η προηγούμενη διάταξη (*τῆ προειρημένη ὑποκείσθω ποινῆ*). Κάποτε δε αυτή η «προειρημένη» ποινή απέχει αρκετές παραγράφους (π.χ. οι παράγραφοι 16.4, 16.5 και 16.6 αναφέρονται στην ποινή που προβλέπεται στην παράγραφο 16.3). Σε μία περίπτωση μάλιστα, στην παράγραφο 4.7, είναι άδηλο για ποια ποινή πρόκειται⁷. Σε άλλες περιπτώσεις, όχι και τόσο σπάνιες, προβλέπεται η επιβολή κυρώσεων χωρίς όμως να ορίζεται η ποινή: *εὐθύνη ὑποκείσθω*, ή κάποια άλλη ισοδύναμη διατύπωση⁸. Τέλος, σε μία μοναδική περίπτωση γίνεται παραπομπή στην ποινή που προβλέπεται από την κοινή ποινική νομοθεσία για τους φονείς. Πρόκειται για τη διάταξη 12.7 που αφορά όσους σαπυνοπράτες δίνουν σε τρίτους *ὕγρὰν ατασταλλακτὴν* είτε για χάρη, είτε αντί ανταλλάγματος, είτε κατ' άλλο τρόπο, για να χρησιμοποιηθεί προς βλάβην άλλου προσώπου⁹.

4. Βλ. τους συγκριτικούς πίνακες που παραθέτει ο Koder, *Delikt*, 126 κ.ε.

5. Βλ. π.χ. τα κεφάλαια 4.1, 5.1, 6.1, 8.1, 11.2, 13.1 και 15.1.

6. Πρβλ. ΕΒ 3.2, 3.4, 4.2, 4.7, 5.2, 6.15, 9.5, 9.7, 10.2, 10.4-5, 11.4, 11.9, 12.4, 13.3.2, 13.6, 16.4-6.

7. Η αβεβαιότητα δημιουργείται από το ότι στην παράγραφο 4.1 ορίζεται κατά του παραβάτη των επιταγών της *παιδεύεσθω* και *εἰσκομιζέσθω*, ποινή στην οποία παραπέμπει η παράγραφος 4.2, ενώ οι 4.3 και 4.4 προβλέπουν η μεν πρώτη *εὐθυνέσθω*, η δε επόμενη *εὐθύνη πόμην οί*. Επομένως, αποβαίνει αδύνατος ο καθορισμός της *αὐτῆς ποινῆς*.

8. Βλ. δύο παραδείγματα στην προηγούμενη σημείωση. Τις προβλέψεις αυτές καταχωρίζει ο Koder, *Delikt*, 129, υπό τον όρο *Maßregelung*.

9. *Ὅστις παραπεμπόμενος φωραθῆ ἔν οίφδήποτε προσώφ ὕγρὰν κατασταλλακτὴν εἴτε κατὰ χάριν εἴτε διὰ τιμῆς εἴτε καὶ ἄλλως πὼς πρὸς ἐναντίωσιν καὶ ἐπὶρείαν τινος, ὑποκείσθω τῆ τῶν ἀνδροφόνων ποινῆ* (έκδ. Koder, *Das Eparchenbuch*, 118 στίχ. 550-552).

Η παραπομπή στην ποινή της προηγούμενης διατάξεως και στις περιπτώσεις ακόμη, στις οποίες δεν δημιουργείται αμφιβολία ως προς την ταυτότητα της ποινής, δεν είναι απαλλαγμένη από προβλήματα. Όχι σπάνια συνδέονται με την διά της παραπομπής πρόβλεψη της ίδιας ποινής πράξεις που δεν προδίδουν τον ίδιο βαθμό εγκληματικής διαθέσεως. Σε μία όμως περίπτωση η διαφορά είναι κραυγαλέα. Πρόκειται για τις διατάξεις 3.1 και 2 από τον τίτλο *περί τραπεζιτών*. Με την πρώτη διάταξη απειλείται με ακρωτηριασμό του χεριού όποιος τραπεζίτης επιχειρήσει νόθευση του νομίσματος ή εγκαταστήσει δούλο του στη θέση του, όταν απουσιάζει, παρέχοντάς του έτσι την ευκαιρία να διαπράξει κάποιο αδίκημα σε σχέση με το νόμισμα. Η ποινική αυτή διάταξη εναρμονίζεται απολύτως προς τις αρχές που διέπουν την ποινική μεταχείριση των παραχαρακτών σε όλη τη βυζαντινή περίοδο¹⁰. Η ίδια ποινή προβλέπεται ωστόσο στη δεύτερη διάταξη και για τους τραπεζίτες που παραλείπουν να καταγγείλουν στον Έπαρχο *τούς ἐν ταῖς πλατείαις καὶ ῥύμαις ἰσταμένους σακκουλαρίους*, ώστε να μην τελέσουν αυτοί κάποιο αδίκημα. Εδώ, όμως, η ανισότητα των πράξεων είναι προφανής, πέρα από το ότι ο ακρωτηριασμός του χεριού δεν εμφανίζει ως ποινή καμία σχέση προς την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος που περιγράφεται στην παράγραφο 2 της διατάξεως¹¹.

Ας δούμε όμως τις επιμέρους ποινές. Η ποινή του θανάτου δεν προβλέπεται ευθέως, αλλά με έμμεσο τρόπο στην παράγραφο 12.7, για την οποία έγινε ήδη λόγος. Η διάταξη αυτή, μολονότι αναφέρεται γενικώς στην ποινή *τῶν ἀνδροφόνων* χωρίς προσδιορισμό βαθμού υπαιτιότητας, παραπέμπει ουσιαστικά στο κεφ. 39.77 του Προχείρου Νόμου, σύμφωνα με το οποίο: *Εἴ τις ἐλεύθερος ἢ δούλος ἐπὶ οἰαδήποτε προφάσει δώσει ποτόν, εἴτε γυνὴ ἀνδρὶ εἴτε ἀνὴρ γυναικὶ εἴτε δούλῃ δεσποίνῃ εἴτε δούλος δεσπότη, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης προφάσεως ἀσθενεῖα περιπέσῃ ὁ τὸ ποτόν ἐκπιών, καὶ συμβῆ αὐτὸν ἐκ τούτου καταρρεύσαι καὶ ἀποθανεῖν, ξίφει τιμωρεῖσθω*¹². Η διάταξη αυτή αποτελεί εξειδίκευση του κεφ. 39.79 του ίδιου κειμένου: *Ὁ φονεύων ἐκουσίως, οἷας ἂν εἴῃ ἡλικίας, ξίφει τιμωρεῖσθω*¹³.

Ποινές ακρωτηριασμού δεν σπανίζουν στη νομοθεσία των Ισαύρων και εκείνη

10. Πρβλ. Σπ. Ν. Τρωιάνος, *Ο «Ποινάλιος» του Εκλογαδίου. Συμβολή εις την ιστορίαν της εξελίξεως του ποινικού δικαίου από του Corpus Iuris Civilis μέχρι των Βασιλικών*, Φραγκφούρτη 1980, σ. 101 κ.ε.

11. Δεδομένου ότι οι ποινές ακρωτηριασμού εντάσσονται στη γενική κατηγορία των *ποινών-κάτοπρο* (Spiegelstrafen) διαπιστώνεται πάντοτε κάποια μορφή συσχετισμού. Πρβλ. Σπ. Ν. Τρωιάνος, *Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο, Έγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, 13-65 (εδά 31 κ.ε.).

12. Ι. και Π. Ζέπος, *Jus graecoromanum*, τ. Β', Αθήνα 1931 (ανατύπ. Άαλεν 1962), 226. Η διάταξη απαντά και στα *Βασιλικά* 60.39.3.

13. Ζέπος, *ό.π.*, τ. Β', 226.

των Μακεδόνων. Του χεριού ειδικότερα απειλείται στα κεφάλαια του Προχείρου Νόμου 39.5 (δικαιοπραξία με αντικείμενο ελεύθερο πρόσωπο), 14 (νόθευση νομίματος), 18 (εμπρησμός εκτός πόλεως), 22 (εξανδραποδισμός ελευθέρων), 40 (αρπαγή γυναίκας χωρίς χρήση όπλων), 53 (κλοπή αλόγων από στρατόπεδο), 54 (κλοπή σε υποτροπή), 56 (απελασία σε υποτροπή), 57 (σκύλευση νεκρών), 82 (τραυματισμός με ξίφος) και 83 (ανθρωποκτονία σε συμπλοκή).

Στο ΕΒ προβλέπεται ακρωτηριασμός του χεριού στις παρακάτω περιπτώσεις: 2.5 (νόθευση αργύρου), 3.1 (νόθευση νομίματος), 3.2 (παράλειψη καταγγελίας *σακκουλαρίων*), 8.4 (παραβάσεις σχετικά με την κατεργασία της μετάξης) και 8.7 (πώληση σε εξωτικούς ή αλλοδαπούς δούλου εξειδικευμένου στην κατεργασία μετάξης). Με εξαίρεση την περίπτωση των *σακκουλαρίων*, για την οποία έγινε ήδη λόγος, και όπου η πρόβλεψη της ποινής γίνεται με αναφορά σε προηγούμενη διάταξη, στις υπόλοιπες η ποινή εναρμονίζεται με το γενικότερο πνεύμα της ισχύουσας τότε ποινικής νομοθεσίας, με προστατευόμενο έννομο αγαθό το νόμισμα και το κρατικό μονοπώλιο μετάξης¹⁴.

Εκτός από τις ποινές ακρωτηριασμού, περιέχει το ΕΒ πολύ συχνά την ποινή του δαρμού, συνήθως με του όρους *παιδευέσθω* ή *σωφρονιζέσθω* χωρίς άλλο προσδιορισμό. Ο καθορισμός του ύψους της ποινής επαφιόταν στην κρίση του Επάρχου που δίκασε τα σχετικά αδικήματα. Αυτή η συχνότητα δημιουργεί βέβαια κάποια ερωτηματικά. Στο ρωμαϊκό δίκαιο ήσαν οι ποινές του σωματικού κολασμού διαδεδομένες, εφαρμόζονταν όμως μόνο σε δούλους και από τους ελεύθερους μόνο σε *ευτελείς*. Η σχετική διάταξη του Πανδέκτη 48.19.28.2 επαναλήφθηκε στα Βασιλικά 60.51.26.2: *Μόνον οί ευτελείς έλευθεροι ροπαλίζονται*. Με εξαίρεση λοιπόν το έγκλημα καθοσίωσης, δεν επιβάλλονταν ατιμωτικές ποινές σε *εντίμους*. Στην Εκλογή (17.19-20) είχε καταβληθεί προσπάθεια αμβλύνσεως των ταξικών ανισοτήτων στο πεδίο του ποινικού δικαίου. Από το σύνολο των ποινικών διατάξεων που θεσπίστηκαν επί των Μακεδόνων συνάγεται, ότι τόσο ο Βασίλειος Α΄ όσο και ο Λέων δεν απέρριπταν τη διαφοροποίηση του δράστη με βάση την κοινωνική θέση του¹⁵. Έτσι αυτές οι διατάξεις του ΕΒ δημιουργούν απορίες.

Σωματικός κολασμός χωρίς άλλη παρεπόμενη ποινή προβλέπεται μόνο για ορισμένες παραβάσεις των *ταβουλλαρίων*, δηλαδή των συμβολαιογράφων (1.5-6), και για κάποια άλλη των *κηρουλαρίων* (11.6: κατασκευή κεριών από κατάλοιπα). Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις ραβδισμού συνοδεύεται η ποινή από κούρεμα, που ήταν ποινή παρεπόμενη με ατιμωτικό χαρακτήρα (1.12, 6.4, 6.14-16, 8.3 και 11, 16.3-6, 19.2). Αυτό

14. Πρβλ. D. Simon, Die byzantinischen Seidenzünfte, *Byzantinische Zeitschrift* 68 (1975), 23-46.

15. Πρβλ. Τρωϊάνος, Οι ποινές, 36 κ.ε.

δεν αποτελεί πρωτοτυπία του ΕΒ, γιατί ο συνδυασμός αυτός απαντά συχνά στην Εκλογή, την Εισαγωγή και τον Πρόχειρο Νόμο¹⁶.

Μαζί με δαρμό και κουρά συνδυάζεται κάποτε και η εξορία. Ούτε κι αυτό αποτελεί όμως νεωτερισμό του ΕΒ, γιατί βρίσκουμε προηγούμενα στα νομοθετικά έργα των Ισαύρων και των Μακεδόνων¹⁷. Σε μία περίπτωση προστίθεται στις τρεις αυτές ποινές και η διαπόμπευση. Πρόκειται για τη διάταξη 18.5, που έχει ενταχθεί μεν στον τίτλο περί των αρτοποιών, έχει όμως γενικό περιεχόμενο και αφορά την απαγόρευση αθέμιτου ανταγωνισμού με πρόκληση αύξησης του ενοικίου του ανταγωνιστή ή αναμίξεως στις επαγγελματικές δραστηριότητες άλλου κλάδου. Εκεί προβλέπεται: *ὁ τοιοῦτος τὴν διὰ δαρμοῦ καὶ κουρᾶς καὶ θριάμβου καὶ διπνεκοῦς ἐξορίας ὑπομένετω τιμωρίαν*. Η ὅλη διατύπωση γεννά την εντύπωση, ὅτι η διάταξη δεν αφορά μόνο τους αρτοποιούς, ἀλλὰ ὅλους τους αποδέκτες του ΕΒ. Το ἴδιο ωστόσο ἀδίκημα προβλέπεται και σε ἄλλα κεφάλαια του ΕΒ για ἄλλες επαγγελματικές τάξεις, ὅπως π.χ. 4.1 και 9 (βεστιοπράται), 6.1 (μεταξοπράται), 11.2 (κρηουλάριοι), 19.2 (κάπηλοι) κ.λπ., ὑπὸ την ἀπειλή ἄλλων ποινών. Δεν εἶναι ὅμως η διαφοροποίηση των ποινών που γεννά τα ερωτηματικά ἐδῶ, ἀλλὰ η προσθήκη της διαπομπέσεως. Σε νομικά κείμενα σπανιότατα ἀπαντᾶ η διαπόμπευση¹⁸. ἴσως ἐπειδὴ δεν ἀποτελοῦσε ποινὴ κατὰ κυριολεξία, ἀλλὰ μέρος της διαδικασίας ἐκτελέσεως ὀρισμένων ποινών, ἰδίως ἀκρωτηριασμοῦ, δαρμοῦ και κουράς. Επομένως και στη συγκεκριμένη περίπτωση, ὅπου προστίθεται στη διάταξη 18.5 και η διαπόμπευση, δεν διαφοροποιεῖται ουσιαστικά η διάταξη σε σύγκριση με ἐκείνες, στις ὁποῖες προβλέπονται οἱ ἴδιες ποινές χωρὶς τη διαπόμπευση, γιατί πιστεύω ὅτι και ἐκεῖ θα ὑπῆρχε αὐτή, ἔστω και μὴ προβλεπόμενη στο νόμο.

Βρίθεται το ΕΒ ἀπὸ χρηματικές ποινές¹⁹. Αὐτὸ ἔρχεται σε ἀντίθεση με τη γενικό-

16. Πρβλ. Τρωιάνος, *Οἱ ποινές*, 38.

17. Πρβλ. Τρωιάνου, *Οἱ ποινές*, 38 κ.ε.

18. Απὸ ὅσο γνωρίζω, ἐκτὸς ἀπὸ το ΕΒ ἀπαντᾶ μόνο στο κεφ. 3 της λεγόμενης *νεαρᾶς του πατριάρχου Ἀθανασίου* ὡς ποινὴ ἐναντίον των ἀγαμῶν γυναικῶν που συνάπτουν ἐξώγαμες σχέσεις: *εἰ δὲ ἐκδῶ ἐαυτὴν ἀβιάστως, κουρᾶ καὶ πομπῇ σφραρονίζεσθαι* (Ζέπος, *ὁ.π.*, τ. Α', σ. 535,3-4). Για τη *νεαρά* αὐτή και για τις ἐπιφυλάξεις που διατυπώνονται σχετικά με την ἐπικύρωσή της το 1306 ἀπὸ τον αυτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο, βλ. Σπ. Ν. Τρωιάνος, *Οἱ πηγές του βυζαντινοῦ δικαίου*, 2η ἐκδ., Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1999, 280. Σε μὴ νομικά κείμενα, ἀντιθέτως, οἱ μνείες δεν εἶναι σπάνιες. Περιορίζομαι στην ἀναφορά ἐνός χωρίου ἀπὸ τα *Ἀνέκδοτα* του Προκοπίου: *Καὶ μὴν καὶ τοῖς μετεωρολόγοις χαλεπῶς εἶχον. Διὸ δὴ αὐτοὺς ἡ ἐπὶ τοῖς κλέπταις τεταγμένη ἀρχὴ ἤκίζετό τε ἀπ' οὐδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας καὶ ξαίνουσα κατὰ τοῦ νόμου πολλὰς ἐπὶ καμῆλων φερομένους ἐπόμπευεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν γέροντάς τε καὶ ἄλλως ἐπικεικὶς ὄντας, ἄλλο αὐτοῖς ἐπικαλεῖν οὐδὲν ἔχουσα, πλὴν γε δὴ ὅτι σοφοὶ τὰ περὶ τοὺς ἀστέρους ἐν τοιοῦτῳ κῶφῳ ἐβούλοντο εἶναι* (κεφ. 11, ἐκδ. Ο. Veh, *Prokop Anekdotia*, Μόναχο 1981, 104).

19. Βλ. τους σχετικούς πίνακες στον Koder, *Delikt*, 128 κ.ε.

τερη τάση που άρχισε να εμφανίζεται στη μέση περίοδο του περιορισμού των περιουσιακών ποινών υπέρ του Δημοσίου. Έχω τη γνώμη, ότι αυτό οφείλεται στη διαπίστωση, πως οι περιουσιακές ποινές δεν είχαν καμία σημασία, και επομένως παρέμεναν αλυσιτελείς, για τα οικονομικώς ασθενή κοινωνικά στρώματα. Η πύκνωση, λοιπόν, των ποινών αυτών στο ΕΒ έρχεται να επιβεβαιώσει την υπόθεσή μου, γιατί οι ποινές αυτές απειλούνταν εναντίον προσώπων που ως επαγγελματίες είχαν οικονομική επιφάνεια και, κατά συνέπεια, δεν ήσαν αδιάφοροι απέναντι σε ποινές που έπλητταν την περιουσία τους.

Ένα ειδικότερο πρόβλημα γεννά ωστόσο η ποινή της δημεύσεως στο ΕΒ. Προβλέπεται σε πολλές περιπτώσεις με τον όρο *είσκομίζεσθαι*. Κάποτε ορίζεται ρητώς, ότι η δήμευση αφορά τα συγκεκριμένα είδη που συνδέονται με την αξιόποινη πράξη, όπως στα κεφάλαια 8.8 *τῆς πραγματείας ἐκπιπέτωσαν*, 8.9 *τὰ εργαμτείας ἐκπιπέτωσαν η δήμευση αφορά τα συγκεκριμένα είδη που συνδέονται με την αξιόποινη*, 9.2 *ζημιούσθω τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ*, 20.3 *τὰ ἀποτεθέντα εἴσκομίζονται*.

Άλλοτε όμως προβλέπεται η ποινή χωρίς κανένα περιορισμό, όπως στα κεφάλαια 2.7-8, 3.3, 3.6, 4.1, 4.8-9, 5.5, 8.2, 8.5, 11.2-3, 11.8, 12.9, 20.2, 21.9 και 22.4. Από τη σύγκριση των δύο ομάδων διατάξεων προκύπτει τόσο εξ αντιδιαστολής όσο και από την όλη εκτίμηση των συνθηκών, ότι η δεύτερη αφορά το σύνολο της περιουσίας του δράστη²⁰. Σε δύο περιπτώσεις ωστόσο πρέπει να γίνει δεκτό, ότι η ποινή αφορά το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων που ο δράστης φέρει επάνω του ή στις αποσκευές του. Πρόκειται για τους ξένους εμπόρους που παρέτειναν την παραμονή τους πέρα από το επιτρεπόμενο τρίμηνο για να διαθέσουν τα εισαχθέντα εμπορεύματά τους (κεφάλαια 5.5 και 20.2). Επομένως δεν μπορεί να γίνει λόγος για δήμευση της περιουσίας τους στον τόπο της κατοικίας τους.

Κάπως ιδιόρρυθμη οικονομική κύρωση είναι η του κεφ. 12.9, κατά το οποίο, όποιος πωλεί σαπούνη με καντάρι που δεν φέρει τη σφραγίδα του Επάρχου, αν μεν είναι δούλος εντάσσεται στους δούλους του αυτοκράτορα, αν δε είναι ελεύθερος δημεύεται. Στη συγκεκριμένη περίπτωση την οικονομική ζημία υφίσταται ο κύριος του δούλου. Απώλεια της κυριότητας δούλου έχουμε και σε άλλες περιπτώσεις, αλλά με τελείως διαφορετική αντικειμενική υπόσταση (πορνεία με τον ίδιο δούλο ή την ίδια δούλη²¹), εκτός βέβαια από τις περιπτώσεις της *noxae deditio*²².

20. Πρβλ. Αν. Χριστοφιλόπουλος, *Το Επαρχικόν Βιβλίον Λέοντος του Σοφού και αι συνεκνίαι εν Βυζαντίω*, Αθήνα 1935, 75 και Koder, *Delikt*, 120 που διακρίνει *απώλεια του εμπορεύματος* (*Verfall der Ware*) από *δήμευση* (*Konfiskation*).

21. Βλ. *Πρόχειρος Νόμος* 39.44 και 60 (Ζέπος, *ό.π.*, τ. Β', 221 κ.ε. και 224, αντιστοίχως).

22. Πρβλ. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, II, Μόναχο 1975, 430 κ.ε.

Όπως επισημάνθηκε στην αρχή, απειλούνται στο ΕΒ και μερικές ποινές που δεν απαντούν σε άλλο νομοθέτημα της ίδιας ή άλλης χρονικής περιόδου. Εννοώ ότι σε πολλές διατάξεις του προβλέπεται ως παρεπόμενη ποινή για όσους παραβιάζουν τις επιταγές ή τις απαγορεύσεις του ο αποκλεισμός από ορισμένο επάγγελμα. Η απειλή της ποινής αυτής είναι κατά κανόνα άμεση, είτε ως ρητή απαγόρευση ασκήσεως του συγκεκριμένου επαγγέλματος, όπως στα κεφάλαια 1.2, 1.15, 1.17, 1.23, 1.25, 8.2, 9.4-5, 12.8, 13.5-6, 14.2, είτε και ως αποβολή από το σύστημα, όπως στα κεφάλαια 2.11, 5.1-2, 6.10, 6.12, 7.1, 7.5, 9.6-7, 10.3-5, 12.2-4, 16.2, 17.4, 19.4). Κάποτε όμως η πρόβλεψη είναι έμμεση με τη μορφή της εκδιώξεως από την πόλη ή της διηνεκούς εξορίας, όπως στα κεφάλαια 18.5 και 20.2.

Ανέφερα ήδη, ότι από τη σύγκριση των προβλεπόμενων ποινών, ιδίως μάλιστα εκεί όπου γίνεται σώρευση κυρώσεων, διαπιστώνεται ανισότητα στην καταστολή υπό την έννοια, ότι όμοιες πράξεις στο πλαίσιο διαφορετικών επαγγελματικών κλάδων απειλούνται με διαφορετικές ποινές. Περαιτέρω επεσήμανα, ότι ανισότητες δημιουργούνται και με την πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων με παραπομπή στις κυρώσεις των αμέσως προηγούμενων διατάξεων. Αυτές οι παρατηρήσεις προκαλούν την υποψία –αν όχι τη βεβαιότητα– ότι δεν πρόκειται για κείμενο προερχόμενο από ένα συντάκτη, αλλά για συρραφή προϋπαρχόντων κειμένων (διαφορετικού ποιοτικού επιπέδου, αν συγκρίνει κανείς τον τίτλο *περί ταβουλλαρίων* με άλλους), και τα οποία μάλιστα δεν συνενώθηκαν αυτούσια, αλλά με παραλείψεις ενδιάμεσων χωρίων. Οι παρατηρήσεις αυτές δεν κλονίζουν οπωσδήποτε την εκδοχή, ότι το ΕΒ αποτέλεσε νόμο²³. Αντιθέτως μάλιστα την ενισχύουν. Η προχειρότητα της συγκολλήσεως των συστατικών μερών δείχνει μεγάλη βιασύνη, που πιθανότατα οφείλεται στην προσπάθεια να κυρωθεί το ΕΒ πριν από τον, προφανώς επικείμενο, θάνατο του Λέοντος ΣΤ’.

---

23. Πρβλ. τα στοιχεία που επικαλείται ο Koder, *Das Eparchenbuch*, 36 κ.ε.

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΠΟΣΙΑ 10

**ΑΝΟΧΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ
ΣΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ**

Μνήμη Λένου Μαυρομμάτη

ΑΘΗΝΑ 2002